

УПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

THE ARTICLE IS DEVOTED TO IMPLEMENTING OF THE EDUCATIONAL CONCEPT OF TEACHING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

УДК 376.1

Семенюк А.А.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри
практики англійської мови
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Хникіна О.О.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних
мов природничо-математичних
спеціальностей
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Шкаровецька А.Д.,

старший викладач кафедри практики
англійської мови
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена одному з нагальних питань сучасної української школи – запровадженню освітньої концепції навчання дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано досвід країн Європи та Сполучених Штатів Америки як базових у процесі поширення інклюзивної освіти в Україні. Зроблено спробу визначити можливі шляхи подолання проблем, пов'язаних із психологічною та соціальною адаптацією дітей з обмеженими можливостями. Зокрема, розглянуто роль інноваційних методів у когнітивному, фізичному, мовному, соціальному й емоційному розвитку дітей. Значну увагу приділено перевагам інноваційної методики інклюзивного навчання.

Ключові слова: освітня концепція, інклюзивна освіта, інноваційний метод, діти з обмеженими можливостями, інтерактивний метод, адаптація.

Стаття посвящена одному из актуальных вопросов современной украинской школы – внедрению образовательной концепции обучения детей с особыми образовательными потребностями. Проанализирован опыт стран Европы и Соединенных Штатов Америки как базовых в ходе распространения инклюзивного образования в Украине. Предпринята попытка определить возможные пути преодоления проблем, связанных с психологической и социальной адаптацией

детей с ограниченными возможностями. В частности, рассмотрена роль инновационных методов в когнитивном, физическом, речевом, социальном и эмоциональном развитии детей. Значительное внимание уделено преимуществам инновационной методики инклюзивного обучения.

Ключевые слова: образовательная концепция, инклюзивное образование, инновационный метод, дети с ограниченными возможностями, интерактивный метод, адаптация.

The article is devoted to one of the urgent issues of the modern Ukrainian school – the introduction of an educational concept of teaching children with special educational needs. The experience of European countries and the USA as the basis in the course of the extension of inclusive education in Ukraine is analyzed. An attempt has been made to identify possible ways to overcome the problems associated with the psychological and social adaptation of children with disabilities. In particular, the role of innovative methods in cognitive, physical, linguistic, social and emotional development of children is highlighted. Considerable attention is paid to the advantages of the innovative methods of inclusive education.

Key words: educational concept, inclusive education, innovative method, children with disabilities, interactive method, adaptation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Усі ті соціально-технічні та наукові перетворення, які відбуваються в суспільстві, поставили перед системою освіти України загалом та школою зокрема завдання максимального розкриття та розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального життя. Серед пріоритетів розвитку сучасної освіти в цьому зв'язку – забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, зокрема з особливими освітніми потребами, з інвалідністю, інших соціально вразливих груп. Проте наша українська школа лише робить перші кроки до становлення нової тенденції освіти, що зумовлює брак досвіду в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадження інноваційної освітньої концепції щодо навчання дітей з обмеженими можливостями в сучасних умовах реформування освіти України можливе лише шляхом внесення суттєвих змін в наявну теоретичну модель педагогічної діяльності. Питанням надання освітніх послуг поруч із соціалізацією дітей з особливими потребами в соціальну структуру суспільства приділяють увагу як вітчизняні, так закордонні науковці (П. Егоров, Т. Ілляшенко, Н. Софій, С. Стабс).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання формування інклюзивного освітнього простору, упровадження методів соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими потребами важливі для розвитку інтелектуально-духовних цінностей соціуму. У цьому зв'язку постає потреба в нових підходах до навчального процесу, а також нових, інноваційних методах навчання. Саме інклюзивна освіта покликана вирішити ці питання сьогодні, незважаючи на низку серйозних проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – окреслити шляхи подолання зазначених проблем запровадження інклюзивної освіти в Україні та визначити ефективні методи інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Н. Софій і Н. Найди, «інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту й права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу» [5]. Якщо говорити про те, яких

дітей відносять до категорії «з особливими освітніми потребами», можна визначити такі категорії: «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «діти з особливостями психофізичного розвитку», «діти з інвалідністю» [8, с. 43].

Процес інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами та дітей з обмеженими функціональними можливостями в єдиному загальноосвітньому просторі – це невідворотний процес на сучасному етапі розвитку суспільства і його гуманістичних цінностей. Водночас цей процес може вважатися повноцінним, якщо забезпечує три неодмінні умови: навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб та розвитку; можливість дитини відвідувати навчальний заклад, проживаючи в сім'ї, а батькам – виховувати власну дитину; розширення кола спілкування дитини й підвищення її соціальної адаптації [1].

Одним з оптимальних вирішень проблеми навчання дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітніх закладах є інклюзивне навчання, тобто спільне навчання та виховання дітей з обмеженнями можливостями та тих, які не мають таких обмежень, шляхом створення сприятливого клімату. За кордоном ці питання вирішуються активніше, що зумовлено більшим, порівняно з Україною, досвідом, який потрібно переймати. Так, у Швеції розформовано спеціальні школи для дітей із порушеннями зору. Усі діти з ослабленим зором навчаються в школах за місцем проживання, а необхідну допомогу отримують у Національному медичному центрі та його філіях. У всіх територіальних округах Швеції функціонують Центри дитячої реабілітації, співробітники яких надають необхідну допомогу дітям з обмеженими можливостями.

Після підписання Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та затвердження рівного права на освіту для кожної особливої дитини в Німеччині посилено розвивається ідея інклюзивної освіти. Кожна початкова школа зобов'язана надавати такій дитині місце в класі, незалежно від її фізичних, розумових (або тих та інших одночасно) обмежень. Поруч з інклюзивними в Німеччині існують і спеціальні школи, які впродовж останніх років перейменували в більш «позитивний» спосіб, сьогодні такі школи називаються *Förder schule* (від *fördern* – сприяти розвитку, підтримувати), тобто «школа, яка сприяє фізичному й моторному розвитку». Існують школи для розвитку мовлення, навчальних навичок, для розумового й емоційно-соціального розвитку тощо [6].

У США відбувся перехід від механічного поєднання в одному класі дітей з інвалідністю та дітей зі звичайним розвитком до створення оптимального навчального середовища для дітей із вадами, яке передбачає їх повноцінну участь у житті колективу.

Офіційно ухвалена в Україні модель школи-інтернату вже не є єдиним і обов'язковим типом

закладу, де діти з особливостями психофізичного розвитку перебувають в умовах відокремленого навчання й ізоляції від соціуму [3, с. 33]. Нагальним на часі є надання якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами в освітніх закладах комбінованого типу, які мають інклюзивні групи, у звичайних класах загальноосвітніх навчальних закладів за умови відповідної підготовки педагогів і надання підтримки сім'ям. Збереження загальної і спеціальної освіти за умови створення інклюзивних шкіл прийнятне для України.

Перебування дітей з особливими потребами у звичайному закладі дає свої перші результати. Зокрема, діти, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, із затримкою психічного розвитку, краще спілкуються з дітьми, відбувається їх швидша адаптація в соціумі. Тому дуже важливо створити в інклюзивній групі таку атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми, щоби забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку можливість самоствердитися, подолати неадекватні настанови та стереотипи, набути навичок соціальної поведінки [1, с. 30].

Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному й емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Водночас діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами та мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Здебільшого дітям просто необхідне доступне викладання, що потребує використання різних методів, які відповідають індивідуальним вимогам, здібностям й особливостям розвитку [4, с. 14–18].

Основою для соціалізації дитини в суспільстві є не лише взаємодія спеціалістів та батьків дитини з порушеннями розвитку, їхній гуманізм, професіоналізм і відповідальність у всій системі стосунків із дитиною, а й дбайливе ставлення до дитини, прояви тепла, розуміння, почуття емпатії та альтруїзму з боку не лише дорослих, а й адекватних однолітків.

Досвід показує, що вирішення проблем розвитку інклюзивної освіти повинні базуватися на урахуванні місцевих особливостей, з використання місцевих ресурсів, інакше такі рішення будуть необґрунтованими [2]. Цю ж думку висловлює С. Стабс, який уважає гнучкість та здатність реагувати на постійні інновації основним принципом інклюзивної освіти, оскільки саме так створюється сильний, динамічний і живий організм зі здатністю до адаптації і розвитку в місцевому культурному середовищі [9].

Недостатня готовність ЗВО до підготовки фахівців, необхідних для роботи в умовах інклюзії, є ще однією проблемою, що потребує перегляду і вдосконалення якісного складника навчального

процесу, важливою ланкою якого є підвищення професійної компетентності викладачів. Необхідно враховувати кілька тісно взаємопов'язаних чинників: перегляд змісту і методів вищої освіти для підготовки педагогів до роботи в інклюзивних закладах; налагодження тісної взаємодії викладачів ЗВО з інклюзивними освітніми закладами для уточнення змісту навчальної і виробничої практик та проведення наукових досліджень [11]. Для особливих дітей важливо підготувати навчальні програми, забезпечити їх технічними засобами.

Оскільки інклюзивне навчання – це інноваційна форма організації навчально-виховного процесу, то вона потребує реалізації особистісно орієнтованої методики, яка ґрунтується на індивідуальному підході. Інноваційні методи – це така взаємопов'язана діяльність вчителя й учнів, яка спрямована на модифікацію змісту, методичних прийомів, форм (способи) організації навчальної діяльності учнів, що сприятиме адаптації дітей з особливими освітніми потребами до освітнього середовища, засвоєння учнями знань, умінь та навичок і загального розвитку особистості кожного члена учнівського колективу [10].

Сукупність обраних учителем інноваційних методів навчання будемо називати методикою інклюзивного навчання. Реалізація методики інклюзивного навчання здійснюється через систему інтерактивних методів, під якими розуміють взаємодію учнів не лише з учителем, а й один з одним. Інтерактивний метод – це взаємопов'язаний спосіб активної суб'єкт-суб'єктної діяльності між учасниками навчального процесу, спрямований на засвоєння знань, умінь і навичок, оволодіння соціальним досвідом спілкування, розвиток особистості [7].

Інтерактивні методи найбільше відповідають особистісно орієнтованому підходу. Вони не змушують учнів виконувати ті чи інші вимоги, дають простір для саморегуляції, створюють умови для того, щоби школяр сам прийшов до виконання поставлених завдань. Тому актуальними для інклюзивного навчання серед інтерактивних методів є імітаційні, а саме дидактичні ігри, робота в малих групах, технології «портфоліо», кейс-методів, дальтон-план.

Основа інтерактивного навчання – робота в малих групах. Найпростіша форма, що належить до інтерактивного навчання, – це робота в парах, що дозволяє учням набути навичок співробітництва, оволодіти уміннями висловлюватись та активно слухати. Під час роботи в парах можна швидко виконувати вправи, які за інших умов потребують великої затрати часу. Серед них можна назвати такі дидактичні ігри: 1. «Знайди пару» – учні до карток із друкованими буквами добирають відповідні рукописні літери. Називають букви, звуки, які вони позначають, складають

із ними слова. 2. «Незнайко» – один учень читає, а інший виправляє допущені помилки. 3. «Вовк і заєць» – один учень починає читати текст, інший вступає після нього, як перший дійде до крапки, і намагається його догнати [12].

Арт-терапія (реабілітація шляхом творчості). Це лікування за допомогою залучення дітей з освітніми потребами до мистецтва. *Методи арт-терапії*. Лікувальна педагогіка – це галузь соціальної педагогіки, яка межує зі знаннями медицини, педагогіки і психології. Метою лікувальної педагогіки є виховання дітей із відхиленнями в здоров'ї, тобто оздоровлення їхньої інтелектуальної, духовної, душевної, фізичної та соціальної сфери, розвиток соціальних навичок, ціннісних орієнтацій, спрямування соціальних настанов у конструктивному напрямі.

Завдання лікувальної педагогіки в діяльності вчителя полягає в подоланні соціально-педагогічної дезадаптації дитини, оздоровленні міжособистісних стосунків, корекції поведінки, реабілітації здоров'я. Наприклад, з метою вирішення проблем адаптації використовують такі терапії: ігрова терапія, бібліотекотерапія.

Ігрова терапія – процес спільного з дитиною переживання й осмислення будь-якої життєвої ситуації, що подана в ігровій формі. Головне значення гри полягає в тому, що завдяки особливим ігровим способам дитина моделює взаємодію з навколишнім світом та людські стосунки.

Бібліотекотерапія – читання літератури з подальшим обговоренням прочитаного, організація літературно-музичних вечорів. З метою терапії фізичної активності використовують нижчезазначені методики.

Психогімнастика – форма терапії або невербальний метод групової психотерапії, що ґрунтується на руховій експресії, міміці, пантоміміці. Вчитель використовує вправи на зняття напруги і скорочення емоційної дистанції учасників групи.

Музикотерапія. Впливаючи на психоемоційний стан людини, музика приводить до певних гормональних і біохімічних змін в організмі, позитивно впливає на інтенсивність обмінних процесів. Позитивні емоції, що виникають під час звучання музики, стимулюють інтелектуальну діяльність дитини.

Зоотерапія. Петтерапія – лікування за допомогою домашніх тварин. Зокрема собак і котів використовують для лікування дітей, які з певних причин відчувають труднощі в навчанні (читання вголос для тварин), у яких нерозвинені моторні навички рук (застебнути нашійник на собаці, пристебнути поводок тощо), у яких гіпертрофована активність (контакт із кішкою заспокоює дитину) [13].

Методика Марії Монтессорі. В основі цього методу лежить кілька правил: по-перше, головне – це свобода дитини в усіх аспектах її зрос-

тання. Учень має розуміти, що йому довіряють, тому дають можливість вибору, також можливість припускати помилок та самостійно їх виправляти. Саме він обирає, що і коли вивчати, як діяти в тій чи іншій ситуації, як упоратися із проблемою. По-друге, кожна дитина повинна бути самостійною. По-третє, будь-яке навчання має бути налаштованим на індивідуальні потреби та можливості дитини, адже кожна дитина особлива, і потребує особливого підходу. Також методика Монтесорі спрямована на розвиток індивідуальних талантів дитини [14].

Висновки. Отже, організація інклюзивної освіти в Україні з урахуванням сучасних процесів інтеграції та глобалізації світового освітнього простору, з одного боку, та співіснування загальної і спеціальної систем навчання, з іншого, сприятиме ефективному вирішенню нагальних проблем інклюзивного навчання.

Усі вищезазначені методи є високоефективними щодо запровадження освітньої концепції навчання дітей з особливими освітніми потребами та їхньої соціалізації. Проте, щоби той чи інший метод був дієвим, його варто ретельно підбирати. Для уникнення проблем під час адаптації дитини найефективнішими технологіями є ігрова терапія та бібліотекотерапія. Для реалізації фізичної активності варто використовувати такі методи: психогімнастику, петтерапію, музикотерапію. Протягом усієї навчальної діяльності учень має бути самостійним, уміти виправляти свої помилки та бути вільним у виборі, до чого закликає Марії Монтесорі. Тому способи, які використовуються, залежать від проблем у дітей, індивідуальних особливостей, середовища, рівня соціальної адаптації, можливостей самого спеціаліста.

Перспективним, на нашу думку, є подальше дослідження дієвих методик корекційно-розвивальної роботи для створення умов соціальної реабілітації й інтеграції дітей з особливими потребами, розвитку їхньої пізнавальної діяльності та формування навичок соціально-побутового життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : збірник документів: у 2 ч. Київ : Столиця, 1998. 248 с.
2. Егоров П. Теоретические подходы к инклюзивному образованию людей с особыми образовательными потребностями. URL: http://teoriapractica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2012/3/pedagogika/egorov.pdf.
3. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі. *Психолог*. 2009. № 10. С. 14–18.
4. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній заклад. *Соціально-педагог*. 2009. № 5. С. 26–35.
5. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / Н. Софій та ін. ; за заг. ред. Л. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
6. Огаркова Т. Життя європейців: «інклюзивне» навчання дітей з особливими потребами в Німеччині. *Українська правда*. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2014/10/17/182300/>.
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.
8. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. № 3. С. 42–46.
9. Стабс С. Инклюзивное образование при ограниченных ресурсах (Sue Stubbs, Inclusive Education Where There are few resources) : научное пособие. Oslo, 2002.
10. Фіцула М. Педагогіка : навчальний посібник. 2 вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2005. 560 с.
11. Шахненко В., Шевченко В. Здійснення інклюзивної освіти як педагогічна проблема: історія, сучасність і перспективи розвитку. *Джерело педагогічних інновацій – управління освітою*. URL: https://kominternovskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/.../Джерело_Силина_2013.doc.
12. URL: https://pidruchniki.com/90030/pedagogika/zagalni_zasadi_inklyuzivnoyi_pedagogiki.
13. URL: https://pidruchniki.com/90061/pedagogika/klasifikatsiya_metodiv_navchannya.
14. URL: <https://starylev.com.ua/club/article/metodyka-vyhovannya-montessori-osnovy>.